

Lublin, 01. 12. 2025 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej

dr. inż. Pawła Nowaka

***Współczesna kondycja ludzka w horyzoncie filozofii dramatu Józefa Tischnera. Technologizacja cyfrowa warsztatu Pracy Usługowej
a wartość dialogu.***

Toruń 2025, s. 425

Problematyka i cel pracy

Deklarowany przez dr. inż. Pawła Nowaka cel pracy doktorskiej jest nie tylko zaskakujący, co oryginalny. Podjął się mianowicie próby wykorzystanie dorobku myśli Józefa Tischnera do współczesnych „[...] przemian zachodzących w obszarze pracy, które to przemiany są spowodowane rozwojem nowych technologii cyfrowych, w tym przede wszystkim robotyzacji i automatyzacji.” (s. 9) Punktem wyjścia analizy Pawła Nowaka jest Tischnerowska filozofia dramatu. Tym, co chce przede wszystkim wykazać w swojej pracy jest prześledzenie w jaki sposób można wykorzystać dorobek filozoficzny, dokładniej rzecz ujmując kluczowe założenia filozofii dramatu, autora *Polskiego kształtu dialogu* do rozwiązywania dzisiejszych kryzysów, a w szczególności zagadnienie pracy usługowej. Jest to tym cenniejsza inicjatywa bowiem zbiega się z ogłoszeniem przez Senat RP, iż czyni ks. prof. Józefa Tischnera patronem roku 2025 (obok Władysława Stanisława Reymonta, Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej oraz Wojciecha Jerzego Hasa). Krzepiącym jest, iż ideały ks. Tischnera pozostają żywe w działalności naukowej młodego pokolenia filozofów inspirujących się jego myślą i wcielających ją w życie, zarówno słowem, jak i

czynem. To optymistyczne, że towarzyszy temu głęboki namysł nad człowiekiem, otwartość na spotkanie z Innym, czy troska o wspólne dobro.

W pierwszym odruchu u czytelnika rodzi się wątpliwość nad zasadnością wykorzystania Tischnerowskiej filozofii dramatu jako narzędzia przy pomocy, którego można byłoby dokonać analizy współczesnego kryzysu pracy usługowej. Wątpliwości stają się bezzasadne po wnikliwej lekturze całości dysertacji, gdyż realizacja autorskiego zamysłu okazuje się możliwa przy założeniu przyjętym przez dr. inż. Pawła Nowaka, że „Usługa staje się tym samym dialogiem ludzi, wzajemnym sobie obdarowywaniem i wzbogacaniem, spotkaniem, które wydarza się dlatego, że człowiek w swej istocie jest bytem niesamowystarczalnym.”(s. 13)

Struktura i treść recenzowanej pracy

Struktura pracy dr. inż. Pawła Nowaka jest przejrzysta, jasna i celowa. Rozprawa składa się ze Wstępu, sześciu rozdziałów, Zakończenia oraz wyczerpującej bibliografii. Wstęp spełnia wymogi stawiane dysertacjom doktorskim. Zawiera jasno określony cel pracy, problem badawczy, klarownie i zwięźle zaprezentowaną strukturę. Niewątpliwie na podkreślenie zasługuje oczywista wydawać by się mogło konstatacja, że „[...] **Józef Tischner służył ludziom. Służył, czyli świadczył im usługi.** Były to usługi kształcenia ducha i umysłu.” (s. 7) Owa konstatacja stanowi w dużej mierze podwalinę późniejszych dokonywanych przez Pawła Nowaka analiz. Na jeszcze jeden element Wstępu należy zwrócić uwagę. Mam tu na myśli istotne wyjaśnienie Autora ubiegające ewentualne zastrzeżenia recenzentów, iż świadomie rezygnuje ze szczegółowych analiz twórczość Emanuela Levinasa, Franza Rosenzweiga, Martina Bubera, Sørensa Kierkegaarda, Sokratesa, czy podstaw metodologicznych fenomenologii Edmunda Husserla stanowiących główne narzędzie badawcze Tischnera. Zagadnienia te po prostu nie są przedmiotem jego dysertacji, przy czym należy zauważyć, iż w pełni jest świadomy jaką rolę odegrały w kształtowaniu się poglądów filozoficznych autora *Etyki solidarności*.

Rozdział pierwszy zatytułowany „O kryzysie kondycji ludzkiej” to tekst wprowadzający w problematykę pracy. Jest to swoistego rodzaju diagnoza kryzysu współczesnego człowieka na tle aktualnych kryzysów cywilizacyjnych. Tym co wyróżnia analizę dokonaną przez Pawła Nowaka jest wskazanie na ścisłe powiązanie kondycji współczesnego człowieka i kondycji kultury, w której funkcjonuje. Przemiany społeczne oraz kulturowe kształtują ludzką kondycję a człowiek w wyniku swej aktywności wpływa na kulturę.

Wskazując na przyczyny kryzysu kondycji ludzkiej słusznie wskazuje m.in. na postępującą dehumanizację pracy, zanik autentycznych relacji międzyludzkich a także narastające procesy alienacji. Ze wszech miar słuszną jest intuicja Pawła Nowaka, gdy wskazuje na niebezpieczeństwo jakie niesie ze sobą istota wolności osadzona na Ja. Jest to przede wszystkim bezkrytyczne oddawanie się konsumpcji przy jednoczesnej atomizacji społecznej. Wolność w świecie konsumpcji jest realizowana głównie w sferze praktyki życia codziennego i nie stanowi ona realizacji żadnej wzniosłej idei filozoficznej. Jest to forma zubożona bez należytej podbudowy teoretycznej. Problemem jest, czy w świecie konsumpcji rzeczywiście mamy do czynienia z wolnością. Niestety najczęściej jest to jedynie pozór, by nie powiedzieć *erzac* wolności, gdyż wybierając mniej lub bardziej świadomy w nim swój udział, godzimy się na panujące w nim prawa. Jednym z najważniejszych jego praw jest prawo konsumpcji implikujące jednocześnie wolność do konsumpcji, ironicznie mówiąc, wolność wyboru między coca colą a pepsi colą. Tak uboga, faktycznie odarta z moralnej odpowiedzialności za wybór wolność jest pozbawiona wymiaru moralnego. Nawet w takim wymiarze nie można mówić, że wolność konsumpcyjna prowadzi do realizacji jakiegoś dobra moralnego. Co prawda podejmowane są różnorakie próby kodyfikacji etycznej aktywności konsumentów, handlowców, producentów itp., ale nie chodzi tu o rzeczywisty wymiar moralny działań, ale o wymiar instrumentalny, sprawnościowy gwarantujący bezrefleksyjny automatyzm wyborów.

Rozdział drugi noszący tytuł „Filozofia dramatu jako wyraz otwarcia na człowieka” to udana próba opisu procesu uwalniania Tischnerowskiej filozofii dramatu od ograniczeń fenomenologicznych dokonując, jak to ujmuje Autor, „[...] reinterpretacji relacji jako dynamicznej, otwartej struktury, naznaczonej napięciem pomiędzy wolnością a zobowiązaniem, pomiędzy tożsamością a innością.” (s. 39) Ponadto w rozdziale tym Paweł Nowak wskazuje na istotny problem jakim był ważny spór tomistów z Tischnerem zainicjowany przez „przeciwników nowych trendów filozoficznych i oryginalności myśli” autora *Sporu o istnienie człowieka*. Dr Nowak celnie punktuje najistotniejsze zarzuty formułowane przez Tischnera pod adresem tomizmu oraz przywołuje najważniejsze momenty sporu Tischnera, głównie z Mieczysławem Gogaczem, a także tomistami z kręgu KUL. Słusznie zauważa, iż pierwotną przyczyną owego sporu było traktowanie przez tomistów metafizyki jako teorii bytu wychodzącej od obiektywnego istnienia rzeczywistości. Z kolei metafizyka Tischnerowska wywodzi się z metafizyki fenomenologicznej, ale przełamuje jej ograniczenia. Ponadto zasadnie formułuje tezę głoszącą, iż: „Filozofia dramatu stanowi nowator-

ską próbę włączenia do metafizyki tego, co Husserl pozostawił poza jej obrębem – mianowicie dialogu, relacji i dramatycznej egzystencji człowieka. Tischner, podejmując refleksję metafizyczną, nie zadowala się opisem struktur świadomości; jego myślenie fenomenologiczne przekracza obszar idealizmu transcendentnego, kierując się ku realności spotkania i dramatyczności istnienia człowieka w świecie wartości i relacji z innymi.” (s. 52–53)

Chociaż uwarunkowania tomistyczne, a przede wszystkim fenomenologiczne, są istotne dla zrozumienia filozofii Józefa Tischnera, to jednak najważniejsze jest dostrzeżenie, że jest ona myśleniem w nurcie dialogicznym i „[...] tym samym, jak zauważa Nowak, w przeciwieństwie do od-ontologicznej koncepcji, istotę człowieka ustanawia bez porównań czy różnicowania do substancji, materii lub monady. Tutaj człowiek jest człowiekiem poprzez to co człowiecze – dialog i spotkanie z innym człowiekiem.” (s. 57)

Dr Nowak w swej rzetelnej analizie Tischnerowskiej filozofii dramatu nie omieszczał przedstawić dialogicznego otwarcia Tischnera na człowieka, scenę i Boga, który uosabiając absolutne dobro w dramacie ludzkim staje się najważniejszy. Dobrze się stało, że Autor dysertacji dostrzegł i podkreślił ważność odpowiedzialności, odpowiedzialności Ja za Ty jakże ważnej wartości w koncepcji filozofii dramatu. W rozdziale tym uświadamia czytelnikowi doniosłość dialogu w filozofii Tischnera, „[...] stanowi fundament ludzkiej tożsamości i jest nieodzownym wymiarem dramatu egzystencji.” (s. 80)

Trzeci rozdział dysertacji doktorskiej Pawła Nowaka zatytułowany „O spotkaniach” podejmuje przede wszystkim problematykę spotkań człowieka z człowiekiem (spotkanie z Innym), ale nie tylko, gdyż Autor poddaje wnikliwej analizie spotkania z Pięknem, kłamcą i Złem. Z mojego punktu widzenia najbardziej interesująca jest analiza problemu, który autor określa jako „rozmawianie w kontekście wartości”. Szkoda tylko, że nie poświęcono temu zagadnieniu nieco więcej uwagi. W rozdziale przedstawiony jest także problem niezmiernie ważnych dla człowieka wartości, których doświadczyć możemy wyłącznie poprzez spotkanie z innym. Są to: nadzieja, wolność, zaufanie i wiążąca się z nim odpowiedzialność, pragnienie oraz zdrada. Bodaj najważniejszą część rozdziału trzeciego stanowią postawione przez Autora pytania dotyczące filozofii dramatu rozumianej jako swoisty przewodnik po złożoności kondycji ludzkiej: „Jakie więc problemy współczesnego człowieka możemy rozwiązać przy wykorzystaniu filozofii dramatu, która staje się w tym kontekście swoistym narzędziem interpretacyjnym? Jakie zjawiska i trendy społeczno-kulturowe możemy poddać krytyce i ukazać ich negatywne konsekwencje dla rozwoju

człowieczeństwa?” (s. 171) Odpowiedź Pawła Nowaka na te pytania jest oczywista: „wszystkie”.

Rozdział kończy się rozważaniami na temat techniki traktowanej jako element związku między kondycją ludzką a nieuchronnym rozwojem technologicznym będącym efektem działalności człowieka. Zagadnienia te stanowią swoisty pomost ku zagadnieniom technologizacji cyfrowej warsztatu pracy usługowej.

Rozdział czwarty zatytułowany „O pracy” to konieczny element dzięki, któremu możliwe jest przejście do kluczowych rozważań dysertacji, czyli technologizacji cyfrowej warsztatu pracy usługowej. Jest to rzetelna rekonstrukcja Tischnerowskiego rozumienia pracy pojmowanej jako dialog i jej głęboko zakorzenionego wymiaru etycznego. Nowak podejmuje również problem solidarnościowego wymiaru pracy oraz jej społeczny kontekst wskazując, iż stają się one podstawowymi punktami odniesienia w Tischnerowskiej filozofii pracy. Przyświeca mu, słuszne skądinąd, przekonanie, że „praca nie ogranicza się wyłącznie do sfery ekonomicznej, lecz stanowi głęboki przejaw ludzkiej obecności w świecie.” (s. 234) Zaletą tego rozdziału jest spojrzenie na pracę ludzką w aspekcie nie czysto ekonomicznym, ale przede wszystkim etycznym. Wychodzi z założenia, że praca ludzka jest jednym z najważniejszych czynników kształtujących ludzką tożsamość oraz wpływającym na tworzenie relacji społecznych opartych na wzajemnym szacunku i solidarności międzyludzkiej.

Warto zauważyć zawartą w rozdziale czwartym polemikę Pawła Nowaka z tezą Tomasza Żukowskiego, sformułowaną w artykule zatytułowanym *Ksiądz Tischner zbudował grunt pod Balcerowicza*, że Tischner „definiuje pracę przez zysk, a nie wkład w społeczny dobrostan”. Nic bardziej mylnego. Racja jest po stronie Nowaka, gdy pisze: „Tischnerowska praca jest przede wszystkim dialogiem a etyka jest dla jej autora sferą, która przepełnia myślenie o istocie pracy. W ten sposób solidarnościowy wymiar pracy oraz jej społeczny kontekst stają się podstawowymi punktami odniesienia w Tischnerowskiej filozofii pracy.” (s. 209) Celowo zwracam uwagę na tę drobną polemikę, gdyż uświadamia nam ona, iż w osobie Pawła Nowaka mamy do czynienia z uważnym i krytycznym badaczem.

Rozdział piąty „O fenomenie Pracy Usługowej” to rzetelna analiza kategorii „praca usługowa” rozumianej jako kluczowy czynnik kształtujący współczesną gospodarkę i życie społeczne. Autor dokonuje analizy fenomenu pracy usługowej z dwóch punktów widzenia, ekonomicznego i antropologicznego. Dla pełnego zrozumienia tej kategorii klu-

czowe jest określenie samej usługi. Paweł Nowak dobrze sobie z tym zadaniem poradził dokonując jej jasnej analizy w ujęciu ekonomicznym. W sposób zupełnie wystarczający uzasadnił wybór materiału, który posłużył mu do zaprezentowania własnego punktu widzenia. Wspomnieć należy, iż w rozważaniach nad istotą usługi korzysta z ustaleń ekonomisty Kazimierza Rogozińskiego, jednego z najlepszych znawców teorii usług, zarządzania organizacjami usługowymi oraz relacyjnego marketingu usług. Odwołanie się do dorobkunaukowego uznanego badacza nie jest oczywiście zarzutem kierowanym pod adresem Pawła Nowaka. Punktem wyjścia rozważań nad tym, czym jest usługa czyni założenie, że „[...] konstytutywną cechą egzystencji człowieka jest jego niesamowystarczalność bytowa, co oznacza, że aby żyć, ludzie «skazani» są «na korzystanie z pomocy innych».” (s. 250) Dla poparcia tej tezy odwołuje się nie tylko do Rogozińskiego, ale i Charlesa Taylora, Charlesa Hortona Cooleya i jego koncepcji jaźni odzwierciedlonej (*looking-glass self*) oraz Pierpaolo Donatiego, który wraz z Margaret Archer podkreślali, że „żadne ludzkie indywiduum nie jest monadą, ponieważ każda osoba pozostaje w relacji do innych osób.” W ślad za tymi ostatnimi badaczami twierdzi, iż „[...] akt świadczenia usługi jest wydarzeniem egzystencjalnym i dramatycznym – odsłaniającym potrzebę drugiego, możliwość uznania i konfrontacji z własną tożsamością.” (s. 255)

Dr Nowak nie poprzestaje jedynie na ekonomicznej analizie zjawiska pracy usługowej, ale przenosi swoje zainteresowanie na poziom antropologiczny, na którym staje się ona ważnym czynnikiem kształtowania tożsamości jednostki i wspólnoty. Wskazuje ponadto, że zarówno usługodawca jak i usługobiorca z jednej strony kształtują swą tożsamość a z drugiej strony otwierają się na potrzeby drugiego człowieka. Praca usługowa w rozumieniu Pawła Nowaka posiada głęboki wymiar społeczny i emocjonalny będąc formą swoistej interakcji na dwóch poziomach. Na poziomie ekonomicznym, na którym zachodzi wymiana dóbr i usług i na poziomie aksjologicznym, gdzie realizowane są wartości. W ślad za Rogozińskim twierdzi, iż wyświadczenie komuś przysługi w akcie pracy usługowej jest czynieniem dobra. Od siebie natomiast dodaje, że proces, w którym realizowana jest usługa ma charakter dialogiczny a w poszczególnych aktach usługowych człowiek odkrywa wartość w drugim człowieku. Samo spotkanie usługowe opierające się na wartościach zaufania i lojalności jest dla niego jednym z fundamentalnych doświadczeń człowieka. Zaufanie i lojalność to, jak wskazuje Nowak, dwie ważne w aksjologii Tischnera wartości. „Lojalność to wierność – czyli nieustająca wiara, w tym przypadku – wiara w drugiego człowieka. Podobnie zaufanie – w kontekście usługowym również kieruje się w stronę

Innego.” (s. 259) Z istoty usługi zarówno dla Rogozińskiego a także dla Nowaka wynika, iż spotkanie usługodawcy z usługobiorcą powinno mieć charakter interpersonalny. Dzieje się tak dlatego bowiem towarzyszące mu wartości są wartościami humanistycznymi.

Na zakończenie rozdziału przywołując tezę Tischnera głoszącą, że „praca jest formą służby człowiekowi” Nowak twierdzi, że skoro wcześniej wykazał, iż służenie jest istotą aktu świadczenia usługi, to „w pracy usługowej wypełnia się całe piękno pracy – bezpośredniego służenia drugiemu człowiekowi”. (s. 275) W części finalnej wskazuje na zawarte w jego definicji pracy usługowej, będącej pod wpływem rozwiązań Rogozińskiego, elementy pozostające w bezpośrednim związku z filozofią dramatu. Są to: dialogiczność, akt, zleceniowość, intencjonalność, świadczenie korzyści, społeczna użyteczność, współdziałanie, wzbogacenie walorów osobistych, samoświadomość niesamowystarczalności usługobiorcy i potwierdzenie wartości w usługodawcy.

Rozdział szósty zatytułowany „Technologizacja cyfrowa warsztatu pracy usługowej” to analiza technologizacji cyfrowej warsztatu pracy usługowej. Pawła Nowaka przede wszystkim interesuje w jaki sposób nowoczesne rozwiązania technologii cyfrowej wpływają na organizację świadczenia usługi oraz rolę człowieka w tym akcie. Porusza się więc po obszarze, który nie był i nie mógł być znany Józefowi Tischnerowi, który w swoich przemyśleniach na temat roli jaką w warsztacie pracy winna odgrywać technika doszedł do wniosku, iż technika miała pełnić rolę wspierającą, gdyż najważniejszy był dla niego drugi człowiek i praca dla drugiego człowieka. Nowak przyjmuje założenie, skądinąd słuszne, że „[...] technologizacja cyfrowa nie tylko modyfikuje sposób realizacji usług, lecz także na nowo definiuje relacje między usługodawcą a usługobiorcą, co wywołuje istotne konsekwencje społeczne, etyczne i gospodarcze.” (s. 309)

Przedmiotem analizy w rozdziale szóstym są w zasadzie dwa istotne problemy, a mianowicie zjawisko serwicyzacji cyfrowej oraz rosnącą popularność robotów usługowych w tworzeniu, których coraz większy udział ma AI (Artificial Intelligence) wykorzystywana w procesach usługowych zarówno wirtualnie jako boty, jak i fizycznie (roboty). Tym, co wyróżnia dokonane analizy jest to, że Paweł Nowak zachowuje krytyczny dystans w stosunku do najnowszych technologii. Z jednej strony docenia korzyści jakie ze sobą niosą, ale z drugiej widzi także pojawiające się ryzyka m.in. takie, jak marginalizacja pracy ludzkiej, utrata miejsc zatrudnienia bądź konieczność przeformułowania relacji człowiek - maszyna. Na podkreślenie zasługuje, że w krytycznym spojrzeniu na technologizację cyfrową warsztatu pracy usługowej wykorzystuje myśl filozoficzną Tischnera w celu wyja-

śnienia w jaki sposób technologie mogą służyć zachowaniu humanistycznego charakteru pracy usługowej. Doktor Nowak dostrzega rodzący się na naszych oczach proces zastępowania człowieka w procesach usługowych przez sztuczną inteligencję. Owym procesem zastępowania człowieka przez roboty wydaje się kierować jedna zasada, zasada ekonomicznego (finansowego) rachunku zysków i strat. I w tym „wyścigu” człowiek stoi niestety na straconej pozycji.

Zalety recenzowanej pracy

Najważniejszym walorem recenzowanej pracy jest to, iż dr Paweł Nowak podjął się trudnego a zarazem oryginalnego zadania jakim jest wykorzystanie dorobku Józefa Tischnera i zaadoptowanie go do analizy współczesnego problemu przemian zachodzących w obszarze pracy usługowej spowodowanych rozwojem nowych technologii cyfrowych, w tym przede wszystkim robotyzacji i automatyzacji. Jest to pierwsze opracowanie tak pojętego problemu w polskiej literaturze filozoficznej. Nowaka interesuje przede wszystkim aspekt usług osobowych wyróżniających się tym, iż na ich obszarze dochodzi do dialogu człowieka z człowiekiem. Do opisu tych relacji z powodzeniem wykorzystuje Tischnerowską filozofię dramatu. Dokonana przez pretendenta do stopnia doktora nauk humanistycznych w zakresie filozofii analiza głównych idei Tischnera filozofii dramatu jest w pełni zadowalająca.

Wskazując na zalety recenzowanej dysertacji doktorskiej chciałbym zwrócić uwagę na interesujące przypomnienie dokonane przez Pawła Nowaka, przypomnienie, dziś już niemal zapomnianej, ostrej krytyki filozofii Józefa Tischnera płynącej z tomistycznego środowiska związanego z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim. W pełni zgadzam się z Nowakiem, iż skrajne zarzuty formułowane przez lubelskich tomistów miały głównie charakter emocjonalny i przybierały formę personalnych ataków zamiast rzetelnej argumentacji. Słusznie uznaje je za nienaukowe.

Paweł Nowak dokonał, jak się wydaje, trafnego rozpoznania zagrożeń dla rynku usług, dotychczas związanego niemal wyłącznie z relacją człowiek – człowiek, zagrożeń płynących ze strony sztucznej inteligencji mogącej dostarczyć lepszą wartość dla usługobiorcy. Najistotniejszy wskazany przez Autora problem współczesnego myślenia o usługach sprowadza się do pojęcia wartości. „Pozbawienie wartości jej esencjonalnej treści doprowadziło do sytuacji, w której AI staje się kluczowym (a w przyszłości prawdopodobnie wyłącznym) dostarczycielem wartości w procesie usługowym.” (s. 302) W ten sposób

sztuczna inteligencja toruje sobie jedną z wielu ścieżek ku światu wartości, niepostrzeżenie wkracza na teren aksjologii. Jakie mogą być tego ostateczne konsekwencje? Trudno dzisiaj z pełną odpowiedzialnością przewidzieć.

Pisząc o zaletach rozprawy doktorskiej Pawła Nowaka trudno nie zauważyć i nie docenić jego autorskiej propozycji humanistycznego modelu pracy usługowej. Chodzi o to, że każda usługa posiada rdzeń i otoczkę. „Rdzeń usługi ma charakter relacyjno-dialogiczny i powinien być zarezerwowany dla bezpośrednich spotkań międzyludzkich. Otoczką natomiast to część usługi, która może, a nawet powinna zostać zautomatyzowana/zrobotyzowana poprzez zastosowanie rozwiązań technologicznych.” (s. 305–306) Dzięki temu z procesu pracy usługowej można wyeliminować te czynności, które są uznawane za zbędne z punktu widzenia wartości, jak to określa Nowak, humanistycznych i zaspokajania potrzeb psychologicznych wynikających z relacji usługodawca-usługobiorca. Jego zdaniem usługodawca może w procesie świadczenia usług wspomagać się technologiami cyfrowymi, w tym także sztuczną inteligencją. Ma tutaj na myśli dostarczanie niezbędnych danych i informacji w trakcie interakcji z usługobiorcą. Tę część usługi nazywa wsparciem.

Paweł Nowak opierając się na filozofii Józefa Tischnera nie tylko podjął się, ale i w sposób nowatorski i zadowalający przedstawił jak współczesne technologie przyczyniają się do zachowania humanistycznego charakteru pracy usługowej. Ponieważ zgodnie z koncepcją Tischnera praca powinna opierać się na dialogu, spotkaniu z drugim człowiekiem oraz na wzajemnej relacji, to wprowadzenie narzędzi technologicznych powinno uwzględniać wartości takie jak empatia, zaufanie i solidarność. Nowak stawia tezę, iż „[...] automatyzacja może przejąć obszary rutynowe, zapewniając pracownikom więcej przestrzeni na wyrażanie autentycznego zaangażowania, dostosowywanie usług do indywidualnych potrzeb odbiorców i budowanie bardziej osobistych kontaktów.” (s. 310) Podzielam zdanie autora dysertacji doktorskiej, że przyjmując perspektywę humanistyczną powinniśmy dążyć do zachowania równowagi między automatyzacją a personalizacją i uważnie śledzić w jaki sposób nowe rozwiązania wpływają na kondycję pracowników i więzi z klientami. Oczywiście technologizacja pracy usługowej nie musi stanowić zagrożenia dla relacji interpersonalnych o ile, jak konstatuje Nowak, „[...] zostanie prowadzona w sposób zrównoważony i etyczny – może nie tylko zwiększać efektywność sektora usług, lecz także wspierać rozwój osobisty i społeczny, umożliwiając pracownikom wzbogacenie relacji

opartych na dialogu i autentycznym spotkaniu.” (s. 310) Pozostaje mieć nadzieję, iż rzeczywiście tak się stanie.

Praca jest napisana poprawną polszczyzną i nie ma w niej poważniejszych uchybień językowych. Zdarzające się niekiedy drobne potknięcia stylistyczne, błędy interpunkcyjne czy tzw. „literówki” nie obniżają pozytywnej oceny. Nie wiedzieć czemu marksizm pisze na stronie 214 z dużej litery (chyba nienależne wyróżnienie) a na stronie 216 z małej litery (i słusznie). Autor niestety nie ustrzegł się żenującego błędu, który pretendentowi do stopnia doktora nauk humanistycznych po prostu nie przystoi. Na stronie 270 pisze mianowicie: „potrzeby **egzystencjonalne** (podkr. L.H.) człowieka”.

Struktura rozprawy jest klarowna, składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia i wykazu literatury. Każdy rozdział kończy się jasnym i zwięzłym podsumowaniem, co niewątpliwie dodatkowo podnosi pozytywną ocenę pracy.

Reasumując stwierdzam, iż dysertacja Pawła Nowaka zatytułowana *Współczesna kondycja ludzka w horyzoncie filozofii dramatu Józefa Tischnera. Technologizacja cyfrowa warsztatu Pracy Usługowej a wartość dialogu* w istotny sposób przyczynia się nie tylko do przypomnienia filozofii Józefa Tischnera, ale przede wszystkim wartościowym jest zaadoptowanie jej do analizy współczesnego problemu dotyczącego przemian zachodzących w obszarze pracy usługowej spowodowanych rozwojem nowych technologii cyfrowych.

Uwagi krytyczne

Paweł Nowak stawia recenzenta w nieco niezręcznej sytuacji, gdyż do obowiązków recenzentkich należy wskazanie uchybień ocenianej pracy. Tych w recenzowanej dysertacji jest niewiele, ale na kilka należy zwrócić uwagę. O ile trudno mieć poważniejsze zastrzeżenia do tej części dysertacji, która podejmuje problematykę filozofii Tischnera, o tyle niedosyt w trakcie lektury powoduje nieco pobieżne potraktowanie przez Autora technologizacji cyfrowej warsztatu pracy usługowej. Mam tu m.in. na myśli problem technologii cyfrowych wykorzystujących Internet w celu komunikacji połączonych ze sobą artefaktów technologicznych. Nowak oczywiście pisze o tym, że dzięki rozwojowi technologii cyfrowych upowszechniły się strategie biznesowe, które określa mianem „Wszystko jako Usługa”, ale dobrze byłoby aby była to bardziej pogłębiona analiza. Podobnie rzecz się ma w przypadku, niezwykle intensywnie rozwijającej się sztucznej inteligencji i jej wpływu na szeroko rozumianą pracę usługową.

Powyższe uwagi krytyczne w żaden sposób nie wpływają na końcową wysoką ocenę wartości merytorycznej rozprawy.

* *

*

W konkluzji stwierdzam, że praca **dr. inż. Pawła Nowaka** zatytułowana *Współczesna kondycja ludzka w horyzoncie filozofii dramatu Józefa Tischnera. Technologizacja cyfrowa warsztatu Pracy Usługowej a wartość dialogu* w pełni spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim i kwalifikuje się do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

